

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

Збірник наукових праць

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

ВИПУСК 10

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Рівненського державного гуманітарного університету

Рівне – 2002

ББК 81 Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць
А 43 Рівненського державного гуманітарного університету.
4 Вип.10. – Рівне: РДГУ, 2002. – 190
УДК 811.161.2

У збірнику вміщені статті з проблем українського мовознавства науковців, аспірантів кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету та науковців інших вишів. Основні теми поданих публікацій стосуються актуальних питань синтаксису і лексикології, словотвору та лінгвістики тексту.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів-філологів.

Редакційна колегія:

Головний редактор **Шульжук Каленик Федорович**,
 доктор філологічних наук, професор,
 зав. кафедри української мови
 Рівненського державного гуманітарного університету,
 дійсний член Академії наук вищої школи України

Заступник головного редактора **Шевчук Степан Іванович**,
 кандидат філологічних наук, професор, директор Інституту
 мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету

Члени редакційної колегії:

1. **Бойко В.Г.**, доктор філологічних наук, професор кафедри фольклористики Національного університету ім. Т.Г.Шевченка (м. Київ).
2. **Вихованець І.Р.**, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу історії і граматики української мови Інституту української мови НАН України (м. Київ).
3. **Вокальчук Г.М.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
4. **Галич О.А.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української літератури Луганського державного педагогічного університету.
5. **Голомб Л.Г.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Ужгородського державного університету.
6. **Гуйванюк Н.В.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.
7. **Давидюк В.Ф.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри фольклористики Волинського державного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк).
8. **Денисюк І.О.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського державного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк).
9. **Дунасвська Л.Ф.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри фольклористики Національного університету ім. Т.Г.Шевченка (м. Київ).
10. **Загнітко А.П.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української мови Донецького державного університету.
11. **Зелінська Л.В.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету.
12. **Іваницька Н.Л.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського.
13. **Кузьмич О.О.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
14. **Поліщук Я.О.**, доктор філологічних наук, доцент, зав. кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету.
15. **Радишевський Р.П.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Національного університету ім. Т.Г.Шевченка (м. Київ).
16. **Турган О.Д.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Запорізького державного університету.
17. **Удалов В.Л.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського державного університету (м.Луцьк).
18. **Чирков О.С.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри теорії літератури Житомирського державного педагогічного інституту ім. І.Я.Франка.

Упорядники: Якимчук О.І., Кузьмич О.О.

Друкується за рішенням Вченої ради
 Рівненського державного гуманітарного університету
 (протокол №9 від 26 квітня 2002 р.).

*За точність і грамотність публікацій відповідають автори.
 Рукописи не рецензуються і не повертаються.*

Адреса редакції: 33000, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12
 Рівненський державний гуманітарний університет
 (вул. Остафова, 31, кафедра української мови)

ISBN 966-72-81-04-9

© Рівненський державний гуманітарний університет

компромісний варіант у змістовному відношенні і глибоко продумувати міру словесного впливу мовленнєвих засобів, використаних мовцями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Г.З. Ораторское искусство. – М., 1978.
2. Виноградов В.В. О языке художественной прозы. – М., 1989.
3. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода. – М., 1984.
4. Колшанский Т.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в речи. – М., 1975.
5. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – М., 1969.

Резюме

В статье анализируется сложная ситуация общения с точки зрения функциональной культуры речи, акцентируется внимание на речевой стратегии и тактике в сложных ситуациях общения, на зависимости содержания речевой ситуации от типа речевого намерения. Данная проблема рассматривается автором в контексте теории формирования коммуникативных умений.

УДК 811.161.2'36:651.74

Людмила Олексієвець

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЛОВИХ ПАПЕРІВ

Культура письма визначається як загальною культурою суспільства, так і культурою кожного його члена зокрема. Вона є віддзеркаленням культури розумової і культури усного мовлення. Тому все, що стосується культури мовленнєвого спілкування в різних сферах життєдіяльності людини (вимоги правильності, точності, логічності, доречності, багатства, чистоти, етики й естетики мовлення), має проєкцію й на писемну форму мовлення. Пишучи, завжди слід пам'ятати про майбутнього читача (у т. ч. і про себе). Тому виразність письма, чіткість літер, акуратність тексту мусять бути законом.

Складаючи текст документа, важливо не тільки правильно дібрати слово, а й правильно використати форму слова (відмінок, рід, число, особу та ін.). Неправильно вибрана форма слова спричиняє граматичні помилки, що утруднює розуміння змісту. Допущені в документі граматичні помилки не тільки свідчать про невисокий рівень грамотності й культури, а й створюють негативне враження про ділові якості суб'єктів ділових стосунків. Найчастіше граматичні помилки допускаються в тих документах, текст яких складається творчо, на відносно низькому рівні стандартизованості. Це договори, контракти, протоколи та ін. Ділові документи вимагають максимальної

стислості і точності передачі інформації. Будь-які відступи від правил викладу змісту спричиняють серйозні помилки. Особливо уважним треба бути до дієслів, що можуть керувати різними відмінками. Наприклад, поширена в транспортному сервісі фраза “*Оплатуйте за проїзд*” не правильна тому, що дієслово оплатувати вимагає після себе знахідного відмінка без прийменника (*оплатити, оплатувати проїзд, послуги*). Однокореневе слово платити вимагає після себе знахідного відмінка з прийменником *за* (*платити за проїзд, за проживання*). Очевидно, у наведеному прикладі змінені два синонімічні словосполучення: 1) *платити за що*; 2) *оплачувати що*.

Найчастіше помиляються в тих випадках, коли при дієсловах, які керують різними відмінками, вживається спільний додаток різної форми. Наприклад: *повідомити директору, інформувати директора*.

В українській мові (як і в російській) найпоширенішим є дієслівне керування. Складаючи ділові папери, особливу увагу варто звернути на такі словосполучення:

вживати заходів, ліки;
здавати, завдати прикростей, шкоди;
знавати, знати напад, невдачі;
запобігати, запобігти аваріям, злочинам;
опанувати професію;
оволодіти професією;
слабувати на очі;
заперечувати факти;
ігнорувати пропозицію;
читати англійською мовою;
повідомляти телефоном.

Іменники, утворені від дієслів, теж можуть вимагати певних відмінків (іменне керування):

опанування курсу;
оволодіння знаннями;
попередження незаконних дій.

Існують інші випадки іменного керування. Наприклад, іменник пам’ятник вимагає давального відмінка: *пам’ятник Шевченкові, Франкові*.

В українській мові є ряд прикметників, які теж керують формою іншого слова (прикметникове керування):

хворий на грип;
багатий на ідеї;
високий на зріст;
притаманний автору;
властивий йому.

Конкретної форми слова вимагають також прийменники прислівникового походження. Так, слова завдяки, всупереч вимагають давального відмінка: *всупереч умовам, вимогам; завдяки виконанню планів*.

Поширеними є помилки в стійких словосполученнях, викликані змінами окремих слів. Наприклад: *довести для відома всіх бізнесменів* (замість: *довести до відома всіх бізнесменів*).

Дуже складним є використання прийменників *для, на*. Щоб уникнути помилок, необхідно використовувати прийменник *на*, коли йдеться про сферу вживання. Наприклад: *виділити кошти на підручники*. Прийменник *для* вживається тоді, коли слід підкреслити мету дії. Наприклад: *виділити кошти для придбання підручників*. Прийменник *проти* вживається в діловому мовленні при порівнянні. Наприклад: *Кількість населення нашого міста зросла в 2 рази проти 1904 року*.

При складанні документів виникають великі труднощі не лише в доборі потрібних слів, а й у доборі відповідної граматичної форми. Найчастіше виникає сумнів щодо використання роду іменників, коли це стосується назви осіб за професією. Наприклад: *учитель – учителька; касир – касирка; лаборант – лаборантка; лікар – лікарка; працівник – працівниця; викладач – викладачка*.

Офіційні назви посад, професій – іменники чоловічого роду, тому в ділових паперах слід вживати саме їх. Залежні слова від найменування професій узгоджуються у формі чоловічого роду. Наприклад: *старший викладач Олена Павлівна; касир управління Марія Петрівна; прокурор Любов Іванівна*.

Коли ж після таких сполук на позначення жіночого роду стоїть дієслово, то воно узгоджується з прізвищем і вживається у формі жіночого роду. Наприклад: *Старший викладач Л.С.Ковальчук відповідала на наші питання*.

У ділових документах не вживають узгодження типу: *наша голова наказала, старша інженер відповіла; головна лікар прочитала*.

В офіційних ділових документах не рекомендується називати осіб за місцем проживання та їх професією типу: *сільчани, заводчани, поштарі*; вживаються: *мешканці села, робітники заводу, працівники пошти*. Іноді в ділових документах іменники, що означають речовину (*вода, олія, сіль, вино* тощо), набувають форм множини. Наприклад: *У цій крамниці можна придбати сухі вина, мінеральні води*.

Чимало помилок у вживанні давального відмінка іменників. Так, іменники чоловічого роду в діловому мовленні мають переважно закінчення – *у*. Наприклад: *ректору, директору*.

Багато помилок припадає і на вживання родового відмінка однини іменників чоловічого роду, де одні закінчуються на –*а, -я* (документа), інші на –*у, -ю* (*протоколу, принципу, факту*).

У діловому мовленні дуже часто вживаються прізвища, імена і по батькові. Усі прізвища іменникового типу (і чоловічі, і жіночі) із закінченнями –*а, -я* відмінюються як

іменники І відміни твердої, м'якої чи мішаної груп: *Сорока – Сороки, Грушка – Грушки*. Прізвища іменникового типу із закінченням на приголосний (твердий чи м'який), на *-й, -о* (з твердою чи м'якою основою) відмінюються як іменники відповідної групи II відміни: *Токар – Токаря, Гончар – Гончара, Гайдай – Гайдая*. Жіночі прізвища на приголосний, *-ко, -енко, -о* при відмінюванні не змінюються: *Ніни Сокирко, Зоєю Іванченко*.

Скорочення імен і по батькові – ініціальне, тому написання типу *Ів., Андр., Ант.* і подібні неправильні. Якщо перед прізвищем зазначено вчений ступінь, звання, посаду, професію, то після цієї назви пишемо прізвище, а потім ініціали (*проф. Савченко М.Н.*), без таких назв ініціали записуються перед прізвищем (*І.О.Сидоренко*). Цього потребує і етика. Так само в публіцистичних матеріалах не бажано ім'я писати після прізвища – в усному мовленні наголос падатиме на ім'я, а це не логічно: не за іменем, а за прізвищем особа виділяється з ряду інших (отже, звичайно у списках (журналах, бібліографічних записах), де діє алфавітний принцип, на першому плані пишуть прізвище).

Щоб уникнути одноманітності, чоловічі прізвища або імена, що відмінюються за II відміною, варто подавати з паралельними закінченнями: *Карпенку Юрієві Олександровичу* або *Ващенкові Василю Семеновичу*.

Неабияке значення при оформленні ділових паперів надається написанню географічних назв. Так, географічні назви, що складаються з двох чи трьох слів, пишуться з великої букви, а їх родові позначення – з малої, наприклад: *Велике Ведмеже озеро, Весела слобода*. Проте, коли в таких географічних назвах означувані слова не сприймаються як родові позначення, вони теж пишуться з великої букви: *Ярославів Вал, Біла Церква*.

Важливо запам'ятати, що назви залізничних станцій в українській мові не відмінюються, а назви міст, сіл, рік, озер відмінюються. Наприклад: *Поїзд зупинився на станції Дубровиця. У Дубровиці відкрили Палац дітей та молоді*.

У ділових паперах не відмінюються географічні назви, що складаються із двох слів. Наприклад: *Туристський автобус вирушив у місто Біла Церква*. Якщо перед назвами островів, річок, озер, гір є означуване слово, то сама назва не змінюється. Наприклад: *Вддовж річки Горинь розташували табір*.

Основними вимогами до написання будь-якого документа є:

- 1) додержувати прийнятих у даному суспільстві форм ділових паперів, їх структури і т. ін.;
- 2) дотримуватися норм сучасної літературної мови, не калькувати, вживати загальновідомі, зрозумілі слова і конструкції;
- 3) не допускати стильового дисонансу;
- 4) домагатися логічної завершеності, чіткості висловлювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глущик С.В., Дияк О.В., Шевчук С.В. Сучасні ділові папери, – К.: Техніка, 2000.

2. Коваль А.П. Культура ділового мовлення, – К.: Вища школа, 1982.
3. Культура української мови: Довідник (за ред. В.М. Русанівського). – К.: Либідь, 1997.
4. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення. – К.: Вища школа, 1997.

Резюме

В статті розкриваються основні орфографічні правила, які використовуються при оформленні ділової документації. Особливу увагу приділено складним випадкам управління в діловодстві.

ЗМІСТ

Розділ I. Теоретичні питання синтаксису

<i>Шульжук К.Ф.</i> Функціональні параметри складного речення у художньому стилі	4
<i>Беценко Т.П.</i> Особливості функціонування конструкцій з прямою мовою в українських думках	10
<i>Давнюк С.В.</i> Особливості внутрішньої структури предикативних одиниць у складних конструкціях з сурядністю і підрядністю	14
<i>Кузьмич О.О.</i> Синтаксичні засоби творення ритму в прозовому творі (на прикладі новели Олеся Гончара “Модри камень”)	20
<i>Ричагівська Ю.Є.</i> Специфіка засобів зв’язку складного речення в поетичному мовленні	24
<i>Шкарбан Т.М.</i> Експресивно-виражальні можливості конструкцій з однорідною супідрядністю	29
<i>Шульжук Н.В.</i> Загальнолінгвістичні проблеми опису українського діалогічного мовлення	34
<i>Щербачук Н.П.</i> Предикатні синтаксеми у структурі семантичного елементарного простого речення діалогічного мовлення	39

Розділ II. Семантика лексичних одиниць

<i>Кирилкова Н.В.</i> Семантичне поле компонента <u>верба</u> в українських фраземах та пареміях	48
<i>Крижановська О.М.</i> Назви на позначення ахроматичних кольорів в українській мові	52
<i>Сербіна Т.Г.</i> Мовні зміни в лексиці російської мови новітнього періоду (за матеріалами сучасних газет)	60
<i>Турик Л.Р.</i> Дієслово говорити (казати): перфоматив чи дескриптив	64

Розділ III. Історія мови та лінгвістики

<i>Мандрик Н.В.</i> Лексика слов’янських мов як джерело вивчення духовної культури давніх слов’ян	70
---	----

Розділ IV. Аспекти досліджень у словотворі

<i>Гаврилюк Н.В.</i> Оказіональні прикметники-композиції у поетичному словнику неокласиків (словотвірний аспект)	74
<i>Степанова О.І.</i> До питання про структурно-функціональну одиницю словотворчого рівня	79

Розділ V. Лінгвістика тексту

<i>Богдан С.К.</i> Оказіональні звертання української епістолярії	86
<i>Войцешук Л.А., Мандрик Н.В.</i> Текст як об’єкт лінгвістичних досліджень	95
<i>Вокальчук Г.М.</i> Індивідуально-авторські юкстапозити в українській поезії 20-30 років ХХ століття	102
<i>Горожа нова С.О.</i> Кольороназви як елемент ідиостилю Миколи Хвильового	109
<i>Златів Л.М.</i> Проблема сприймання (розуміння) тексту та його структурно-сислового аналізу в психолінгвістиці	115
<i>Ожигова О.В.</i> Особливості стилістики сучасної української драми.	121
<i>Смітюх Т.М.</i> Інтертекстуальність у релігійних текстах	127
<i>Соколовська С.Ф.</i> Взаємообумовленість текстових категорій зв’язності та дискретності	132
<i>Хом’як О.І.</i> Принципи ідиостилистичного аналізу художнього	

тексту	139
Розділ VI. Особливості говорів української мови	
Євтушок О.М. Модель і її мовленнєва реалізація: лексичний і семантичний аспекти	146
Мазяр В.П. Ареологія лексики народних промислів у західнополіських говірках української мови	149
Розділ VII. Проблеми мовної освіти	
Ковальчук Н.П. Питання взаємозв'язку синтаксису і пунктуації	154
Лещенко Г.П. Система вправ на збагачення мовлення учнів комунікативно значущою культурознавчою лексикою	157
Хом'як І.М. Питання методики орфографії в підручниках з української мови	167
Розділ VIII. Актуальні питання мовної культури	
Войцешук Л.А. Теорія формування комунікативно-мовленнєвих умінь у складних ситуаціях спілкування з точки зору функціональної культури мовлення	174
Олексієвець Л.С. Граматичні особливості ділових паперів	178
Відомості про авторів	183

Наукове видання

Актуальні проблеми сучасної філології

Мовознавчі студії

Збірник наукових праць

Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 10

Упорядкування та наукове редагування

Олександри Якимчук,

Оксани Кузьмич

Макет та комп'ютерна верстка

Андрія Слинька

Обкладинка

Олексія Литвина

Рекомендовано до друку Вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол №9 від 26 квітня 2002 р.)

У збірнику вміщені статті з проблем українського мовознавства науковців, аспірантів кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету та науковців інших вишів. Основні теми поданих публікацій стосуються актуальних питань синтаксису і лексикології, словотвору та лінгвістики тексту.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів-філологів.

Макет, верстку, дизайн здійснено в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету

Адреса редакції: 33000, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12
Рівненський державний гуманітарний університет
(вул. Остапова, 31, кафедра української мови). Тел.: 26-17-79

Підписано до друку 15.05.2000. Гарнітура Times Roman Cyr.
Умов. друк. арк.. 19, 0. Наклад 200 прим.